

І. В. Царьова

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

А. Ю. Хаджи

викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

СТИЛЬОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЮРИДИЧНОГО ТЕКСТУ

Анотація. У статті зосереджено увагу на стильових характеристиках сучасного юридичного тексту. Наголошено, що юридичний текст – це інтелектуальна діяльність у сфері права з логічною структурою. Поглиблення розуміння стилістичного потенціалу синтаксичних одиниць на сучасному етапі розвитку лінгвостилістики змушує змінити традиційний вектор вивчення і сформуванню новий підхід до визначення ролі синтаксичних параметрів юридичного тексту в системі його стильових диференційних ознак.

Ключові слова: імперативність, текст, стилістичний ресурс, стильові норми, юридична мова.

Розвиток юридичної мови та якість і характеристики юридичного тексту становлять одну з найбільш цікавих комплексних проблем сучасної гуманістики. Актуальність цієї проблеми має загальну вмотивованість, оскільки для сучасної юридичної лінгвістики характерним є розгляд традиційного розуміння ролі стильових ознак правничого тексту як одного із соціально значущих різновидів спеціалізованої мови. Проблема визначення стилістичного ресурсу синтаксичних одиниць знаходить неоднозначне трактування в сучасному мовознавстві. Традиційно вважалось, що синтаксис, на відміну від лексики та фразеології, не здатний бути повноцінним носієм стилістичного значення, оскільки синтаксичні одиниці не мають виразного стильового забарвлення і не можуть закріплюватись за певними сферами мовної діяльності. Стилістичне значення синтаксичної одиниці виявляє тісний зв'язок з її семантикою, детермінованою значенням структурних елементів одиниці, і включеністю синтаксичної одиниці у відповідний контекст. У зв'язку з цим стилістичне значення синтаксичної одиниці довгий час ототожнювали з її експресивністю [5].

Розширення об'єкта стилістичних досліджень у напрямі вивчення книжних стилів виявило обмеженість такого підходу. Т.Г. Винокур наводить думку про те, що найкраще узуальні стильові закономірності певного історичного періоду в розвитку мови помітні у сфері слововживання, яку слід розуміти ширше, ніж «лексика» – як наслідок поєднання власне лексичного відбору мовної одиниці з результатами зовнішньо-тематичної та граматичної організації висловлювання [2, с. 38]. Синтаксична організація мовної одиниці в стилістичному плані виступає вторинною відносно її лексичного наповнення, додатковою стосовно визначення стильових рис певного різновиду мовлення, але при цьому не втрачає своєї значущості.

Поглиблення розуміння стилістичного потенціалу синтаксичних одиниць на сучасному етапі розвитку лінгвостилістики змушує змінити традиційний вектор вивчення і сформуванню новий підхід до визначення ролі синтаксичних параметрів тексту в системі його стильових диференційних ознак. Так, у вітчизняних лінгвостилістичних дослідженнях 80–90-х рр. ХХ ст. традиційну «стилістику мови» (за визначенням В. В. Виноградова [1, с. 75]) починають трактувати як вчення про стилістичну синонімію, а отже, стилістичне значення синтаксичної одиниці розглядають як наслідок реалізації в мовній діяльності системно-парадигматичних семантичних відношень у контексті вивчення явища синтаксичної синонімії, варіативності (С.Я. Єрмоленко [7]), деривації (К.Г. Городенська [3]) та кореферентності (Н.В. Гуйванюк [4]) синтаксичних одиниць, варіантності синтаксичних зв'язків між різними компонентами речення як носіїв стилістичного значення.

Різні підходи дослідження юридичного тексту: 1) представники стилістичного підходу (М.П. Брандес, В.І. Провоторов) відносять юридичні тексти до творів офіційно-ділового стилю, який обслуговує адміністративно-правову сферу суспільної діяльності, реалізується переважно в письмовій

формі, має мінімум суб'єктивно забарвлених елементів у силу функціонування в стандартних офіційних ситуаціях; 2) А.Н. Гвоздєв, Т.М. Веселовська, В.М. Савицький, А.А. Ушаков пов'язують деякі типи юридичних текстів з творами законодавчими та визначають стиль як основу офіційно-ділового стилю, самостійний стиль літературної мови, зумовлений особливими соціальними завданнями, що стоять перед правом, специфічним способом відображення предмета і характеризується спеціальними композиційними і стилістичними засобами, особливим словниковим складом мови для вираження думки законодавця. Згідно з їхньою думкою цей стиль реалізується насамперед у законодавчих текстах, тому із загального змісту функції офіційно-ділового стилю. Імперативність – головна, як уважають ці дослідники, стильова риса.

Мета – дослідити й унормувати стильові елементи, що підвищують комунікативну дієвість юридичних текстів.

Юридичний стиль більш керований, легше піддається свідомому впливові. Через це важливе завдання практичної стилістики – сприяти закріпленню стильових норм української правової мови серед юристів. Їхнє мовлення має бути не тільки граматично правильним, а й багатим на засоби виразності, досконалим за формою та змістом.

Застосування семантичного підходу до синтаксичних явищ дало змогу виявити стилістичну багатогранність останніх, установити, що функціонально-стилістичне призначення тих самих синтаксичних моделей різне й зумовлене певними чинниками, серед яких – стильова належність, функціональні типи мовлення тощо. Актуалізувався погляд на стилістичне вивчення як «своєрідне продовження будь-якого іншого лінгвістичного аналізу», оскільки «стилістичні одиниці мови (стилістичні функції мовних одиниць) існують лише в єдності з іншими мовними одиницями – фонетичними, граматичними, які за своєю суттю завжди матеріальні», «стилістична функція всіх складників мови завжди має матеріальну основу, витворена нею і усвідомлюється разом із нею» [5, с. 26].

Стильові норми перебувають в одному ряді з іншими мовними нормами: фонетичними, лексичними, граматичними, правописними. Але якщо ці норми загальнолітературні, єдині для всіх без винятку стилів (не можна в діловому стилі відмінювати те саме слово за одним зразком, а в науковому – за іншим), то стильові норми – функціонально-мовленнєві, варіюються залежно від сфери мовлення: *знаходиться під юрисдикцією* – має бути *перебувати під юрисдикцією*; *знаходиться на території* – має бути *перебувати на території*; *знаходиться в стресовому стані* – має бути *перебувати в стресовому стані*; *знаходиться у збитку* – має бути *зазнати збитків*; *знаходиться на військовій службі* – має бути *служити у війську*. Справді, якщо мовний стиль – це сукупність засобів, відбір яких зумовлений змістом, метою та сферою мовлення, то стильова норма – це правило, яке визначає доцільність використання мовних засобів залежно від стилю мовлення [8, с. 62].

Архітектоніка (загальна побудова) юридичного тексту тісно пов'язана з структурністю, нормативністю правового комунікативного поля. Форма *відповідно до + іменник...* у правничому тексті найуживаніша; форма *згідно з + іменник* трапляється порівняно рідко. Подекуди в нормативно-правових текстах, прийнятих на початку 90-х, трапляється форма *у відповідності з + іменник*, притаманна законодавчому тексту радянської епохи; ця форма є прямою калькою з російської *в соответствии с ...* і в сучасному юридичному тексті архаїзувалася.

Текст документа як зовнішню форму викладу змісту нормативного акта характеризують: а) реквізити свідчать про офіційний характер та відображають його юридичну силу; б) структурна організація – розташування нормативного матеріалу в тексті в певному порядку. Здебільшого в посиланні законодавець використовує іменник – назву макрокомпонента структурної організації юридичного тексту (*частина, книга, розділ, глава, параграф, стаття*): *відповідно до підпункту 3 пункту 8 статті 345 цього Кодексу; згідно з частиною 8 статті 45 цього Закону*.

Виокремимо ряд вимог до структурної організації юридичного нормативного документа:

1) *послідовна диференційованість матеріалу* – виділення загальних положень, членування на розділи й глави;

2) *єдність і внутрішня логіка в тексті*. Актуальне значення під час викладення змісту нормативно-правових актів має врахування доконаних і недоконаних форм дієслів, дієприслівників. Використовуючи вказані форми, законодавець пов'язує настання певних юридичних наслідків не тільки з фактом здійснення певних дій (бездіяльності), але і з фактом настання певного результату. Здійснення дій, що не спричинили певного результату, не тягне і настання юридичних наслідків, передбачених нормою. Ч. 4 ст. 27 Кримінального Кодексу України закріплює, що *підбурювачем є особа, яка умовлянням, підкупом,*

погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення злочину. Тобто особа, яка схилила, але не схилила іншу особу до вчинення злочину, підбурювачем не визнається;

3) забезпечення необхідних зручностей у користуванні нормативними документами. У процесі уніфікації регулювання використовується операція узагальнення поняття – перехід від поняття з меншим обсягом, але з більшим змістом до поняття з більшим обсягом, але з меншим змістом (*Міністерство юстиції* → *Міністерство*; *слідчий* → *юрист*).

Як і в інших аксіологічних науках, у стилістиці визначити норму або уточнювати її межі допомагає аналіз відхилень. Для наукової розвідки ця теза – основоположна. Неправильне вживання прийменників: *по місцю роботи* (ч. 2 ст. 92), *по поданню* (ч. 3 ст. 23-1), *по закінченні допиту/слідства* (ч. 2 ст. 307, ч. 3 ст. 417); *при наявності* (ч. 2 ст. 190, ч. 1 ст. 434), *при необхідності пред'явити* (*виявити, проведення*) (ч. 1 ст. 175, ч. 1 ст. 193, ч. 2 ст. 196), *при умові* (ч. 2 ст. 194), *при яких обставинах* (ч. 1 ст. 188); *по яких обвинуваченнях підсудний виправданій, а по яких – засуджений* (ч. 7 ст. 335). Відповідно до норм української мови має бути: *за місцем роботи; за поданням; після закінчення допиту, слідства; за наявності; за необхідності пред'явити, виявити; за умови; за (певних) обставин, за якими обвинуваченнями підсудний виправданій, а за якими – засуджений і підсудного засуджено – виправдано*;

У сучасних нормативно-правових текстах досить часто звертаються до означеного прийому, і це цілком виправдано, але ускладнює сприйняття тексту. Виділяємо невдалу побудову речень у нормативно-правових актах: *виділення земельних ділянок єдиним масивом... – правильно виділення єдиним масивом земельних ділянок...; до складу комісії за принципом однакового представництва входять представники – правильно до складу комісії входять за принципом однакового представництва представники...*, але головна рекомендація – завжди звертати увагу на порядок слів у реченні, намагатись найбільш точно передати необхідну правову інформацію і не погіршити сприйняття смислу нормативного правового припису.

Системне дослідження мовних одиниць у різних функціональних стилях та жанрах, спрямоване на розкриття взаємозв'язку формальних і семантичних параметрів складних конструкцій як базового для виявлення в їхній структурі та семантиці стилістичного компонента, не втратило своєї актуальності й реалізує одну з найважливіших проблем сучасної вітчизняної лінгвістики – комплексний аналіз синтаксичних категорій мови. Різномасштабне дослідження юридичного тексту є перспективним у мовознавстві, оскільки поряд з іншим формує базу для з'ясування закономірностей організації зв'язного тексту. Багатоаспектний підхід дає змогу також розширити об'єкт дослідження та напрями аналізу синтаксичних одиниць відповідно до новітніх наукових тенденцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В.В. Итоги обсуждения вопросов стилистики. *Вопросы языкознания*. 1955. № 1. С. 73–78.
2. Винокур Т.Г. Закономерности стилистического использования языковых единиц. 2-е изд., испр. и доп. Москва : URSS, 2008. 238 с.
3. Вихованець І.Р., Городеньська К.Г. Теоретична морфологія української мови ; ред. І.Р. Вихованець. Київ : Університетське видавництво «Пульсари», 2004. 398 с.
4. Гуйванюк Н.В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць : монографія. Чернівці : Рута, 1999. 336 с.
5. Дудик П.С. Стилiстика української мови. Київ : Вид. центр «Академія», 2005. 368 с.
6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.
7. Ермоленко С.Я. Синтаксис і стилістична семантика ; АН УРСР. Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1982. 210 с.
8. Селігей П.О. Український науковий текст: проблеми комунікативної повноцінності та стильової досконалості Київ, 2016. 427 с.

И. В. Царева, А. Ю. Хаджи. Стилєвые характеристики юридического текста. – Статья.

Аннотация. В статье сосредоточено внимание на стилевых характеристиках современного юридического текста. Отмечено, что юридический текст – это интеллектуальная деятельность в сфере права с логической структурой. Углубление понимания стилистического потенциала синтаксических единиц на современном этапе развития лингвостилистики заставляет изменить традиционный вектор изучения и сформировать новый подход к определению роли синтаксических параметров юридического текста в системе его стилевых дифференциальных признаков.

Ключевые слова: императивность, текст, стилистический ресурс, стилевые нормы, юридический язык.

I. Tsareva, A. Khadzhy. Style characteristics of legal text. – Article.

Summary. *The article focuses on the stylistic characteristics of modern legal text. It is emphasised that the legal text is an intellectual activity in the field of law with a logical structure. Deepening understanding of the stylistic potential of syntactic units at the present stage of development of linguistics forces to change the traditional vector of study and to form a new approach to determining the role of syntactic parameters of a legal text in the system of its stylistic differential features.*

Key words: *imperative, text, stylistic resource, style norms, legal language.*